

**การพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมวิถีชีวิต
ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างยั่งยืน: ศึกษากรณีศูนย์ยุติธรรมตำบลแม่ณะ
อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่***

The Development of Community Justice System for Support a
Sustainable Way of Life of Ethnic Groups: Case Study of Mae Na
Subdistrict Community Justice Center, Chiang Dao District,
Chiang Mai Province

พินิจนันท์ พรหมารัตน์**

อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Pinichnun Prommarat

Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Chiang Mai Rajabhat University

วันที่รับบทความ 10 กันยายน 2564; วันที่แก้ไขบทความ 7 ตุลาคม 2564; วันที่ตอบรับบทความ 11 ตุลาคม 2564

บทคัดย่อ

ระบบยุติธรรมชุมชนเป็นรูปแบบการดำเนินกระบวนการยุติธรรมในลักษณะที่เป็น
ทางเลือก โดยวิธีการเชิงกลยุทธ์ในการลดและป้องกันอาชญากรรมด้วยการสร้างและส่งเสริม

---

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมวิถีชีวิตของ
กลุ่มชาติพันธุ์อย่างยั่งยืน” ภายใต้แผนงานการพัฒนาวิถีชีวิต วัฒนธรรม และกฎหมายของกลุ่มชาติพันธุ์
เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นมีเสถียรภาพการประกอบอาชีพอย่างยั่งยืน เทศบาลตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว
จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม
สกว.

** นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; เนติบัณฑิตไทย; นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมาย
เอกชน มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต; อีเมลติดต่อ pinichnun_pro@cmru.ac.th

การทำงานร่วมกันในลักษณะหุ้นส่วนภายในชุมชนอันเป็นแนวคิดที่รัฐตระหนักในศักยภาพของชุมชนในการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนเอง เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมร่วมกับภาครัฐ โดยให้กระบวนการยุติธรรมขยายความร่วมมือและรับผิดชอบไปยังประชาชนและชุมชนเพื่อสร้างการป้องกัน ควบคุม ลดปัญหา และเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมอันส่งผลต่อการลดความเหลื่อมล้ำของคนในชุมชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และช่วยลดปริมาณคดีที่จะนำเข้าสู่การพิจารณาคดีในศาลได้อีกทาง แต่การนำระบบยุติธรรมชุมชนไปใช้กับชุมชนยังพบปัญหาในการดำเนินการขับเคลื่อนเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกระทรวงยุติธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาระบบยุติธรรมชุมชนในการระงับข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมศึกษารูปแบบจารีตประเพณี กฎระเบียบของกลุ่มชาติพันธุ์ ในตำบลแม่่นะ ในการระงับข้อพิพาท และเพื่อพิจารณาหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนให้สามารถบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผลการวิจัยพบว่าศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่่นะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไม่สามารถขับเคลื่อนระบบยุติธรรมชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพเต็มที่เนื่องจากปัญหาในเชิงโครงสร้างการดำเนินการ ความไม่ชัดเจน และสถานะของศูนย์ยุติธรรมชุมชนภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย กลุ่มชาติพันธุ์ยังไม่สามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมกับศูนย์ยุติธรรมชุมชนโดยพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์มีกฎเกณฑ์จารีตประเพณีภายในของตนเองในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงนำไปสู่การพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนให้เป็นยุติธรรมชุมชนภายในหมู่บ้านเพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถนำกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีในการระงับข้อพิพาทภายในของตนเองมาปรับใช้กับยุติธรรมชุมชน เพื่อให้ระบบยุติธรรมชุมชนสามารถขับเคลื่อนดำเนินการต่อไปได้และชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นได้

คำสำคัญ: ยุติธรรมชุมชน, ชุมชน, กลุ่มชาติพันธุ์, วิธีชีวิตอย่างยั่งยืน

Abstract

The community justice system is an informal judicial process through a strategic approach to reducing and preventing crime by creating and supporting

community cooperation. The community justice system is concept that the government recognizes the potential of the community to deal with their own problems, provide opportunities for communities to participate in the judicial process together with the government sector by allowing the justice process to extend the responsibility to people and communities to create prevention, control, reduce problems and remedy the damage that affects the reduction of unequal communities in accessing justice system and to reduce the number of cases enter the court. However, the application of the justice system in the community remains a problem in order to achieve objectives of the Ministry of Justice.

This research article aims to study the community justice system in dispute resolution of Mae Na Subdistrict Community Justice Center, Chiang Dao District, Chiang Mai Province. As well as traditional rules of ethnic groups in Mae Na Subdistrict in dispute resolution and to find an appropriate way to develop a community justice model. The results of the study showed that the Mae Na Community Justice Center is unable to operate with full efficiency due to problems in the community justice system in a structured, unclear and existence of the Community Justice Center under the provisions of the law. Ethnic groups are not able to access and cooperate with Community Justice Center. They have own customary rules for resolving disputes that arise in their communities. This leads to the development of a community justice model to be community justice in the village to allow ethnic groups apply their internal dispute resolution rules and regulations to justice community. Therefore, the community justice system can operate and ethnic groups participate in the justice system to reduce the inequality.

Keywords: Community Justice, Community, Ethnic group, a Sustainable Way of Life

1. บทนำ

สืบเนื่องจากการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางหลักประสพปัญหาเกี่ยวกับปริมาณคดีพิพาทที่มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนทำให้กระบวนการพิจารณาคดีในศาลไม่อาจดำเนินการไปได้ด้วยความรวดเร็ว ต่อเนื่อง และเป็นธรรม ให้สอดคล้องกับหลักความยุติธรรม และก่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อผู้เสียหาย ในการที่จะได้รับการเยียวยาความเสียหายได้ทัน่วงทีและผู้ต้องหาที่จะได้รับการพิสูจน์การกระทำของตนอย่างเป็นทางการด้วยกระบวนการยุติธรรมทางกฎหมาย อีกทั้งปัญหาผู้ต้องขังมีจำนวนมากจนก่อให้เกิดความแออัดภายในเรือนจำและเมื่อพ้นโทษแล้วไม่อาจอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้ โดนสังคมรังเกียจ ไม่ให้การต้อนรับ ไม่มีที่ยืนในสังคมจนทำให้ต้องกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก

จากปัญหาดังกล่าวภาครัฐจึงจำเป็นต้องหามาตรการทางกฎหมายเพื่อลดปัญหาด้านปริมาณคดีอันเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้การพิจารณาคดีล่าช้า ลดภาระในการดำเนินคดีของประชาชน และเป็นมาตรการที่จะทำให้คดีความเสร็จไปโดยรวดเร็วกว่าการดำเนินคดีในกระบวนการยุติธรรมทางหลัก¹ ประกอบกับแนวความคิดในการลงโทษผู้กระทำความผิดมีแนวโน้มที่เปลี่ยนไปจากเดิม² กระบวนการยุติธรรมทางเลือกจึงเกิดขึ้นเพื่อดำเนินการร่วมและสนับสนุนควบคู่ไปกับกระบวนการยุติธรรมทางหลัก³ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมสูงสุดแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ยุติธรรมชุมชนถือเป็นการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางเลือก เป็นแนวคิดและมาตรการในการสร้างความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) ที่เปิดโอกาสให้หน่วยงาน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประชาชน และชุมชนมีบทบาทและส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง หลักเกณฑ์

---

¹ อนุชาติ คงมาลัย, การไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทคดีอาญาชั้นพนักงานอัยการ [ออนไลน์], 28 พฤษภาคม 2563. แหล่งที่มา: http://www.ago.go.th/articles_56/article_040156.pdf

² สุพิชฌาย์ ศิริวัฒนา สิตะสิทธิ์, แนวทางที่เหมาะสมในการลงโทษและแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดซ้ำในกระบวนการยุติธรรมไทย, (วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก หลักสูตรนิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558), หน้า 128.

³ ณรงค์ ใจหาญ, กระบวนการยุติธรรมทางเลือกและกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์, วารสารวิชาการคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน 2554), หน้า 41-61.

กลไกวิธีการและร่วมปฏิบัติงานในการป้องกันและควบคุมอาชญากรรม⁴ อีกทั้งเป็นการสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินกระบวนการยุติธรรมเพื่อมุ่งสู่ผลลัพธ์สุดท้ายร่วมกันคือ ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของประชาชน ความสงบสุขสมานฉันท์ของสังคม และความมั่นคงของประเทศชาติเป็นหลัก⁵ มุ่งแก้ไขเยียวยาให้ผู้กระทำผิดเกิดสำนึกรับผิดขอต่อการกระทำของตนปรับเปลี่ยนตนเองให้เป็นพลเมืองดีสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างปกติสุข⁶ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรม ขับเคลื่อนชุมชนให้เป็นหุ้นส่วนในการดำเนินกิจกรรมควบคุมอาชญากรรมและแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนตลอดจนส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ชุมชน โดยให้ความสำคัญต่อหลักคุณธรรม จารีตประเพณี วัฒนธรรม⁷ และเสริมพลังให้ชุมชนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้ประชาชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัย เข้าถึงความยุติธรรม มีความสมานฉันท์ และมีกลไกการทำงานตามระบบยุติธรรมชุมชนที่เชื่อมโยงกับระบบยุติธรรมหลัก ผ่านการประสานงานของหน่วยงานยุติธรรมจังหวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ⁸

ตำบลแม่นะ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ มีการนำระบบยุติธรรมชุมชนเข้ามาใช้โดยมีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่เทศบาลตำบลแม่นะ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนโดยเฉพาะชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ซึ่งถือเป็นกลุ่มประสบปัญหาการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ให้มีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไข กำหนดรูปแบบวิธีในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนให้สอดคล้องกับปัญหาที่แท้จริงและสภาพของสังคม อันเป็นไป

---

⁴ สัญญพงศ์ ลิ้มประเสริฐ และคณะ, 2562, **ยุติธรรมชุมชน: กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในสังคมไทย**, หน้า 1461 ในรายงานประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2562.

⁵ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, **การพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย ใน ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน**, บรรณาธิการโดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550), หน้า 22.

⁶ สมชาติ เอี่ยมอนุพงษ์, **ยุติธรรมชุมชนคืออะไร** [ออนไลน์], 20 เมษายน 2563. แหล่งที่มา: <https://probation.go.th/contentdl.php?id=792>

⁷ David R. Karp and Todd R. Clear, **Community Justice: A Conceptual Framework**, Criminal Justice, volume 2 (January 2000), p. 324.

⁸ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, **ยุติธรรมชุมชน : ทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมภาคประชาชน ใน ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน**, บรรณาธิการโดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550), หน้า 58.

ตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดให้รัฐต้องสร้างกลไกให้ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมโดยสะดวก รวดเร็ว และเสียค่าใช้จ่ายไม่สูงเกินไป ซึ่งจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อีกทางหนึ่ง แต่ในการดำเนินการของยุติธรรมชุมชนยังพบปัญหาความไม่ชัดเจนภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายทั้งข้อพิพาทในคดีแพ่งและคดีอาญาที่นำเข้าสู่ระบบการระงับข้อพิพาทโดยศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตลอดจนบทบาทของชุมชนและหน่วยงานในการจัดการยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้น

บทความวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาระบบยุติธรรมชุมชนในการระงับข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมศึกษารูปแบบจารีตประเพณี กฎระเบียบของกลุ่มชาติพันธุ์ ในตำบลแม่ณะ ในการระงับข้อพิพาท เพื่อพิจารณาหาแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนให้สามารถบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำและก่อให้เกิดความยุติธรรมอย่างยั่งยืนภายในชุมชนโดยคนในชุมชนด้วยตนเอง

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1) เพื่อศึกษาระบบยุติธรรมชุมชน การระงับข้อพิพาทโดยศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องตลอดจนหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบ และมีบทบาทสำคัญต่อระบบยุติธรรมชุมชน

2) เพื่อศึกษากฎเกณฑ์ จารีตประเพณีท้องถิ่นของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ในตำบลแม่ณะ อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ ในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ตลอดจนการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์

3) เพื่อพัฒนารูปแบบระบบยุติธรรมชุมชนให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดความยุติธรรมอย่างยั่งยืน

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับยุติธรรมชุมชน

ยุติธรรมชุมชน คือ การดำเนินกิจกรรมชุมชนโดยชุมชนร่วมกันเอง หรือร่วมกับภาครัฐ ในลักษณะของหุ้นส่วนโดยการนำทุนทางสังคมที่ดึงมาและศักยภาพของชุมชนมาใช้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และความปลอดภัยจากอาชญากรรม ความเป็นธรรมและความสงบสุขของชุมชน

เสริมประสิทธิภาพและลดภาระของกระบวนการยุติธรรมหลัก⁹ โดยอาศัยมาตรการของแต่ละชุมชนที่เป็นองค์ประกอบจากขนบธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติ ความเชื่อ ศรัทธาที่สอดคล้องกับพื้นฐานของแต่ละชุมชน¹⁰ และถือเป็นยุทธศาสตร์เชิงปฏิบัติการในรูปของกระบวนการที่กระทำในชุมชนระดับรากหญ้า ทั้งนี้กิจกรรมที่ดำเนินการมีลักษณะเชิงรุกมากกว่าตั้งรับปัญหาที่ปลายทาง โดยมีเป้าหมายสำคัญในการสร้างพลังความเข้มแข็งให้ชุมชน รักษาความปลอดภัย อำนวยความยุติธรรมระดับชุมชน และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน¹¹

3.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1) แนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย (Legal Pluralism)

เป็นแนวคิดที่มองว่ารัฐแต่ละรัฐต่างมีระบบกฎหมายภายในอยู่อย่างหลากหลายทั้งระบบกฎหมายจารีตประเพณีที่ใช้บังคับในชุมชนขนาดเล็กไปจนถึงระบบกฎหมายที่ควบคุมสังคมรัฐ มีทั้งกฎหมายของรัฐ และกฎหมายซึ่งไม่ใช่ของรัฐ ที่ใช้เป็นเครื่องมือควบคุม ขับเคลื่อนและกำหนดทิศทางของสังคมนั้น ๆ¹² โดยแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายสามารถนำหลักการมาอธิบายให้เห็นถึงความมีอยู่ของกฎเกณฑ์ และจารีตประเพณีภายในของแต่ละชุมชน โดยเฉพาะชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถควบคุมให้ชุมชนขับเคลื่อนไปได้ และเพื่อให้ภาครัฐยอมรับในกฎเกณฑ์ภายในของชุมชนและสามารถนำมาปรับใช้กับยุติธรรมชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในแต่ละชุมชน

2) ทฤษฎีการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ทฤษฎีการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมและแสดงความพยายามฟื้นฟูสัมพันธภาพที่ดีระหว่างเพื่อนบ้านของตนนั้น จะช่วยลดอาชญากรรมและความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมได้โดยตรง

⁹ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, การพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย, หน้า 22.

¹⁰ ทวีตรา เจริญ, การเสริมสร้างแนวความคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชนภายใต้บริบทของกฎหมายรัฐธรรมนูญ, สถาบันพระปกเกล้า (กรุงเทพมหานคร: 2560), หน้า 14.

¹¹ สุรชัย (ฟูอาด) ไวยวรรณจิตร และคณะ, การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้, สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า (กรุงเทพมหานคร: 2559), หน้า 8-9.

¹² ณัฐดนัย นาจันทร์, ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายกับทฤษฎีว่าด้วยรัฐและสัญญาประชาคม, วารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2560), หน้า 50-62.

รวมทั้งเพิ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการควบคุมสังคมทางอ้อมได้¹³ ดังนั้นการนำทฤษฎีการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชนมาใช้กับระบบยุติธรรมชุมชนจะเป็นการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนและดึงศักยภาพของชุมชนเพื่อช่วยจัดการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.2 องค์ประกอบของยุติธรรมชุมชน ประกอบไปด้วยหลักเกณฑ์ 5 ประการ¹⁴

1) ยุติธรรมชุมชนเน้นการปฏิบัติการในพื้นที่ตามเขตภูมิศาสตร์

เนื่องด้วยยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายสุดท้ายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน โดยเน้นการแก้ไขปัญหาทั้งก่อนที่อาชญากรรมจะเกิดและภายหลังจากที่อาชญากรรมเกิดขึ้นแล้ว อีกทั้งยังมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยชุมชนเพื่อให้สมาชิกของชุมชนเกิดความรู้สึกถึง “ความเป็นชุมชนเดียวกัน”

2) ยุติธรรมชุมชนเป็นกระบวนการแก้ปัญหา

ยุติธรรมชุมชนเน้นการแก้ปัญหามาตรฐานแบบเรียลไทม์เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการทัศน์การแก้ปัญหา (Problem Solving Paradigm) ซึ่งต้องพึ่งพาการพิจารณาข้อมูลอย่างรอบคอบ และความสนใจที่จะทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหานั้น โดยให้ประชาชนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีกติกาอันเกิดจากการตกลงร่วมกันและพร้อมด้วยข้อมูล

3) ยุติธรรมชุมชนยึดหลักการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบ

ระบบยุติธรรมทางอาญาแบบดั้งเดิมเป็นการบริหารในทางดิ่งมีการแบ่งระบบเป็นชั้น ๆ แต่สำหรับระบบยุติธรรมชุมชนเปลี่ยนรูปแบบการทำงานเป็นการดำเนินการในแนวระนาบ เนื่องจากกระบวนการทัศน์ของยุติธรรมชุมชนต้องพึ่งพาการทำงานร่วมกันแบบหุ้นส่วนกับทุกภาคส่วนทั้งชุมชนและภาครัฐ ดังนั้น หลักการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบจึงเป็นหัวใจต่อความสำเร็จของยุติธรรมชุมชน

---

¹³ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย สุทธิ สุขยิ่ง และมุฮัมหมัดรอฟีอ์ มูซอ, ยุติธรรมชุมชน : การเปิดพื้นที่ของชุมชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (กรุงเทพมหานคร: 2551), หน้า 27.

¹⁴ สมชาติ เอี่ยมอนุพงษ์, ยุติธรรมชุมชนคืออะไร, [ออนไลน์], 20 เมษายน 2563. แหล่งที่มา: <https://probation.go.th/contentdl.php?id=792>

4) ยุติธรรมชุมชนให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตของชุมชนเป็นอันดับแรก

กระบวนการที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนมุ่งหมายเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่จะทำให้เกิดอาชญากรรมและการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม พร้อมกับการมุ่งสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนในการปกป้องคุ้มครองตนเองให้ได้ และให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการดำเนินการเพื่อชุมชน

5) ยุติธรรมชุมชนเป็นการเปิดช่องทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ของระบบยุติธรรมทางอาญา สมาชิกของชุมชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการต่าง ๆ ของระบบยุติธรรมทางอาญาในหลายรูปแบบ เช่น การบอกเล่าปัญหาของชุมชน การอาสาสมัครเข้ามาทำงานแบบไม่เป็นทางการในโครงการเพื่อให้ความช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมในโครงการสงเคราะห์เหยื่ออาชญากรรม หรืออาสาสมัครเข้ามาทำงานในระบบยุติธรรมทางอาญาแบบเป็นทางการในฐานะกรรมการด้านยุติธรรมทางอาญา เป็นต้น

4. โครงสร้างการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน และการใกล้ชิดระดับข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่นะ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

4.1 โครงสร้างการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

สืบเนื่องจากการลงนามในบันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยการอำนวยความสะดวกยุติธรรมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมระหว่างสำนักงานอัยการสูงสุด กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2557 สนองรับนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นเกี่ยวกับการปรับปรุงกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม จึงได้มีการประสานความร่วมมือระหว่างทั้ง 4 หน่วยงาน กำหนดแนวทางที่แต่ละหน่วยงานจะให้การสนับสนุนการดำเนินการตามภารกิจของอีก 3 หน่วยงาน โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกันเพื่อการลดการเหลื่อมล้ำในสังคม และหนึ่งในวิธีการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าว ได้แก่ การผลักดันนโยบายเพื่อขับเคลื่อนศูนย์ยุติธรรมชุมชนให้มีประสิทธิภาพ อันเป็นภารกิจซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่ของกระทรวงยุติธรรม¹⁵ อย่างไรก็ตาม หน่วยงานที่มีภารกิจเกี่ยวเนื่องและผูกพันตามข้อตกลงในการประสานงานเพื่อสนับสนุนภารกิจเกี่ยวกับศูนย์ยุติธรรมชุมชน มีกระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทหลักที่สำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนให้สำนักงานยุติธรรมจังหวัด

¹⁵ มาตรา 32 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545

ศูนย์ยุติธรรมชุมชน และเครือข่ายยุติธรรมชุมชน เป็นช่องทางหนึ่งในการรับเรื่องร้องเรียน ร้องทุกข์ ให้บริการข้อมูลข่าวสาร ให้คำปรึกษา รับเรื่องปัญหาความต้องการและข้อเสนอแนะของประชาชนตามกรอบภารกิจของศูนย์ดำรงธรรม ในขณะที่เดียวกันจะส่งเสริมและสนับสนุนให้กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นเครือข่ายยุติธรรมชุมชนเพื่อช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับตำบล ในทุกตำบล และใช้สถานที่จัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความพร้อมหรือตามความเหมาะสม

การประสานความร่วมมือระหว่างกระทรวงยุติธรรมและกระทรวงมหาดไทยเป็นการประสานในเชิงนโยบาย ซึ่งแต่ละกระทรวงจะถ่ายทอดนโยบายและสั่งการผ่านสายงานการบังคับบัญชาไปยังหน่วยงานในสังกัดระดับภูมิภาคตามหลักการแบ่งอำนาจ (Decentralization of Power) โดยกระทรวงยุติธรรม (ราชการส่วนกลาง) ขับเคลื่อนนโยบายผ่านสำนักงานยุติธรรมจังหวัดในแต่ละจังหวัด (ราชการส่วนภูมิภาค) ส่วนกระทรวงมหาดไทยขับเคลื่อนนโยบายผ่านกรมการปกครอง (ราชการส่วนกลาง) และส่งต่อไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดในแต่ละจังหวัด ตลอดจนนายอำเภอ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน (ราชการส่วนภูมิภาค) และหลังจากนั้น ราชการส่วนภูมิภาคแต่ละพื้นที่จะประสานความร่วมมือกันอีกระดับหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม โดยที่การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานตามข้อตกลงดังกล่าวได้ออกแบบให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีความเป็นอิสระตามหลักการกระจายอำนาจ (Decentralization of Power) เป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญ กลไกขับเคลื่อนนโยบายย่อมต้องเชื่อมโยงกับราชการส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาคในฐานะหน่วยงานผู้มีอำนาจกำกับดูแลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กรณีเทศบาลตำบลแม่ละเมาจะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของนายอำเภอเชียงดาว และผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่¹⁶ แต่ราชการส่วนภูมิกาดังกล่าวย่อมไม่อาจแทรกแซงกิจการที่อยู่ภายในขอบอำนาจของราชการส่วนท้องถิ่นได้หากไม่มีกฎหมายให้อำนาจไว้ ดังนั้น เพื่อให้การประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและราชการส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาคดำเนินไปโดยราบรื่นและมีความเป็นเอกภาพ คณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 16 (31) และมาตรา 17 (29) แห่งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 จึงได้ออกประกาศ ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2558 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วน

¹⁶ มาตรา 71 แห่งพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496

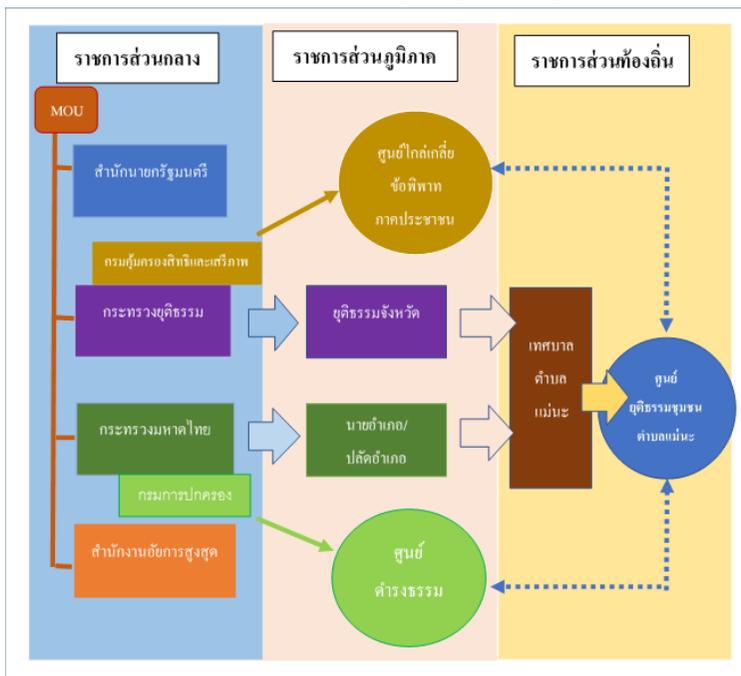
ท้องถิ่นมีหน้าที่ครอบคลุมถึงการดำเนินการรับเรื่องราวร้องทุกข์ ร้องเรียนขอความเป็นธรรม และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาร้องเรียน การประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน การสนับสนุน ส่งเสริม และประสานงานกับชุมชนหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนในท้องถิ่น การติดตามและประเมินผลการแก้ไขความเดือดร้อนของประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนดำเนินการอื่นตามที่คณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนด¹⁷

จากผลของการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานข้างต้น โครงสร้างหรือกลไกการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนซึ่งตั้งในเทศบาลตำบลแม่นะ จึงมีลักษณะของการรับมอบภารกิจที่ถ่ายทอดมาจากกระทรวงยุติธรรมส่งผ่านมายังสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันก็อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของนายอำเภอเชียงดาว ซึ่งได้รับการถ่ายทอดนโยบายจากกระทรวงมหาดไทยในการสนับสนุน ส่งเสริม และผลักดันให้มีการก่อตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นในเทศบาล นอกจากนี้ ยังมีการประสานความร่วมมือกับศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทซึ่งเป็นภารกิจของกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม และศูนย์ดำรงธรรมซึ่งเป็นภารกิจของกรมการปกครอง ในสังกัดกระทรวงมหาดไทยอีกด้วย (รายละเอียดตามแผนภาพ)

---

¹⁷ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 132 ตอนพิเศษ 39 ง เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2558

แผนภาพแสดงโครงสร้างการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในเทศบาลตำบลแม่ณะ

4.2 การดำเนินงานไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2559 ตามคำสั่งจังหวัดเชียงใหม่ที่ 3845/2559¹⁸ บูรณาการร่วมกับหน่วยงานในสังกัดกระทรวงมหาดไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติ รวมทั้งหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาอำนวยความสะดวกยุติธรรมตามยุทธศาสตร์ประเทศว่าด้วยการลดความเหลื่อมล้ำในกระบวนการยุติธรรมโดยใช้สถานที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นที่ตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน และมีการดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ โดยอาศัยอำนาจตามความในข้อ 5 ของคำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ 322/2559¹⁹ ซึ่งออกตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหาร

¹⁸ คำสั่งจังหวัดเชียงใหม่ที่ 3845/2559 ลงวันที่ 5 ตุลาคม 2559 เรื่อง การจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชน

¹⁹ คำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ 322/2559 ลงวันที่ 13 กรกฎาคม 2559 เรื่อง การบริหารงานศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 มาตรา 21 และกำหนดกรอบภารกิจของศูนย์ยุติธรรมชุมชนไว้ทั้งหมด 5 ด้าน ดังนี้

1) การเฝ้าระวัง การป้องกัน และการควบคุมปัญหาอาชญากรรมการทุจริตและประพฤติมิชอบ ตลอดจนการกระทำผิดกฎหมายต่าง ๆ ภายในชุมชน

2) การรับเรื่องร้องเรียน ร้องทุกข์ ปัญหาความไม่เป็นธรรมของประชาชน และรับแจ้งเบาะแสข้อมูลการกระทำผิดกฎหมายต่าง ๆ ตลอดจนการช่วยเหลือ ดูแลให้คำแนะนำ และแก้ไขปัญหาในเบื้องต้นแก่ผู้ได้รับความเดือดร้อน หรือผู้ที่ต้องการคำแนะนำเบื้องต้นทางด้านกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม

3) การไกล่เกลี่ย ระวังข้อพิพาท และความขัดแย้งภายในชุมชนตามหลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การเสริมสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน และการติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้มีการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทหรือความขัดแย้งนั้น

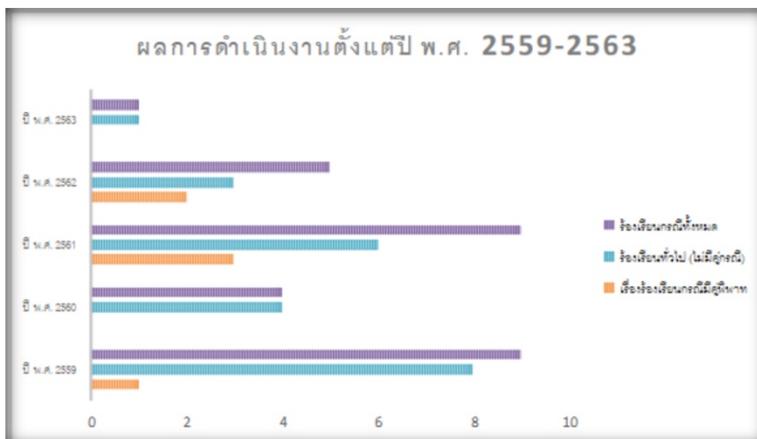
4) การเยียวยาแก่เหยื่ออาชญากรรมและความรู้สึกของชุมชน โดยการให้ความช่วยเหลือดูแล ผู้ได้รับความเสียหายหรือได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมและประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการตามหน้าที่

5) การรับผู้พ้นโทษหรือผู้ถูกคุมประพฤติกลับสู่ชุมชน โดยให้ความช่วยเหลือ สงเคราะห์ และบำบัดแก้ไขฟื้นฟู ผู้กระทำความผิด และผู้พ้นโทษให้กลับตนเป็นพลเมืองดีและไม่หวนกลับไปกระทำผิดอีก

โดยที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ทะ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง เริ่มก่อตั้งมาในปี พ.ศ. 2559 การดำเนินงานจึงยังไม่ครอบคลุมทุกภารกิจ ในการดำเนินการตามภารกิจด้านที่ 3 ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทและความขัดแย้งภายในชุมชนทางปฏิบัติจะมีลักษณะการดำเนินการโดยนิติกรประจำเทศบาลตำบลแม่ทะ ผ่านฝ่ายงานนิติกรของเทศบาลตำบลแม่ทะ กล่าวคือ หากมีกรณีพิพาทและผู้ได้รับความเดือดร้อนเสียหายมายื่นเรื่อง ฝ่ายอำนวยการจะเป็นผู้รับเรื่องและนำเรื่องเข้าสู่ศูนย์รับเรื่องร้องเรียนร้องทุกข์ บันทึกข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานติดตามผลการดำเนินงาน แจ้งประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและส่งเจ้าหน้าที่ลงพื้นที่สำรวจตรวจสอบ หลังจากนั้นเรียกคู่กรณีที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมาเจรจากัน โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ยและบันทึกผลการดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทผ่านฝ่ายงานนิติกร สำนักปลัดของเทศบาลตำบลแม่ทะ ไม่ได้บันทึกผลการดำเนินการเข้าสู่ระบบของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

ในการรับเรื่องร้องเรียนตลอดจนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเป็นการดำเนินการโดยอาศัยพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2494 แก้ไขเพิ่มเติม ประกอบกับพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 เนื่องจากไม่มีระเบียบหรือบทบัญญัติกฎหมายระบุหลักเกณฑ์ไว้อย่างชัดเจน มีเพียงระเบียบของกระทรวงยุติธรรมที่มอบหมายภารกิจให้ส่วนท้องถิ่นดำเนินการเท่านั้น ดังนั้นหากเป็นกรณีร้องเรียนทั่วไปจะรับและประสานดำเนินการทุกเรื่อง แต่หากเป็นกรณีเป็นเรื่องร้องเรียนที่มีคู่พิพาทจะมีการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทเฉพาะในส่วนคดีแพ่งเป็นหลัก

ผลการดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2563 มีการดำเนินการภารกิจในด้านการรับเรื่องร้องเรียน ร้องทุกข์ ปัญหาความไม่เป็นธรรมของคนภายในชุมชน และภารกิจในการไกล่เกลี่ย ระงับข้อพิพาท และความขัดแย้งภายในชุมชนเป็นหลักโดยไม่ปรากฏการดำเนินการในภารกิจด้านอื่นอย่างชัดเจน กล่าวคือ ในกรณีการร้องเรียนมีทั้งกรณีการร้องเรียนทั่วไป ร้องทุกข์ (ไม่มีคู่พิพาท) และกรณีการร้องเรียนที่มีคู่พิพาท โดยจะเป็นการพิพาทกันในด้านคดีแพ่งและเป็นกรณีที่ไม่ยุ่งยากไม่มีกรณีพิพาทกันในส่วนคดีอาญา โดยกรณีพิพาททางแพ่งที่เกิดขึ้นนั้นทางศูนย์ฯ สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทได้ทั้งหมด เว้นแต่เป็นกรณีที่อยู่นอกเหนืออำนาจ ศูนย์ฯ จะดำเนินการประสานงานส่งเรื่องให้แก่หน่วยงานที่รับผิดชอบและมีอำนาจในการดำเนินการต่อไป

แผนภูมิข้อมูลจากบัญชีคุมเรื่องร้องเรียน ส่วนงานนิติการ สำนักปลัด เทศบาลตำบลแม่นะ อำเภอยางตลาด จังหวัดเชียงใหม่ประจำปี พ.ศ. 2559 - พ.ศ. 2563

ข้อพิพาททางแพ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นกรณีพิพาทกันระหว่างคนเมืองภายในพื้นที่ทั้งหมด ไม่มีกรณีพิพาทของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นำเรื่องเข้ามาสู่ระบบยุติธรรมชุมชนเลย และกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ไม่ทราบว่าในเทศบาลตำบลแม่ณะ มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนและไม่เข้าใจในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนด้วย

ปัญหาที่พบจากการดำเนินการ²⁰

1) การดำเนินการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ยังไม่มีความชัดเจนทั้งในด้านหลักเกณฑ์การรับเรื่อง หรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ตลอดจนจนอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการใกล้เคียงระดับข้อพิพาทที่ชัดเจนของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

2) ในส่วนงานรับเรื่องร้องเรียนร้องทุกข์ภายในเทศบาลตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีทั้งการดำเนินการโดยศูนย์ดำรงธรรม (อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงมหาดไทย) การดำเนินการโดยศูนย์รับเรื่องร้องเรียนร้องทุกข์ของทางเทศบาล (อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของส่วนท้องถิ่น) และศูนย์ยุติธรรมชุมชน (อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงยุติธรรม)

3) ขาดบุคลากรในการดำเนินการให้ครบตามภารกิจที่ได้มอบหมาย ทั้งภารกิจหลักตามหน้าที่โดยตรงของเทศบาล และภารกิจรองที่ได้รับมอบหมายจากส่วนกลางให้ดำเนินการ โดยเฉพาะบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน รวมไปถึงงบประมาณในการดำเนินการที่ได้รับจัดสรรโดยตรง

รายละเอียดในการดำเนินการระดับข้อพิพาทแยกพิจารณา 2 ส่วน กล่าวคือ ข้อพิพาทคดีแพ่ง และคดีอาญา ดังนี้

ก. ข้อพิพาทในคดีแพ่ง มักจะเป็นการพิพาทระหว่างเจ้าของที่ดินข้างเคียง เกี่ยวกับการรुकกล้าแนวเขต การโต้แย้งสิทธิในที่ดินของตนเองที่ถูกละเมิด

ก.1 การรุกกล้าที่ดินทำกินของผู้มีสิทธิในที่ดินข้างเคียง

- กรณีที่ดินข้างเคียงเป็นชาวบ้านทั่วไป เช่น กรณีปลูกต้นไม้ หรือสร้างโรงเรือน รุกกล้าแนวเขตที่ดินข้างเคียง หรือใช้ประโยชน์ในที่ดินของตนรุกกล้าข้ามเขตของที่ดินใกล้เคียง

แนวทางดำเนินการใกล้เคียงเมื่อมีการนำเรื่องมาแจ้งต่อเทศบาล ในกรณีนี้เทศบาลจะดำเนินการส่งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไปตรวจสอบ โดยมีการนำรังวัดที่ดินข้างเคียง

²⁰ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นิติกร เทศบาลตำบลแม่ณะ และกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ

และแจ้งให้ดำเนินการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างออกไป หากเป็นกรณีข้อพิพาทระหว่างเจ้าของที่ดินข้างเคียงซึ่งเป็นชาวบ้านด้วยตนเอง จะสามารถไกล่เกลี่ยและหาข้อสรุปได้โดยไมยากเนื่องจากไม่น่ากฎหมายไปปรับใช้โดยตรง แต่จะเจรจาในลักษณะประนีประนอมยอมความกัน จึงสามารถทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายเจรจาและปรับความเข้าใจกันและดำเนินการแก้ไขในส่วนที่รื้อถอนให้เรียบร้อยโดยมีการทำบันทึกความตกลงของทั้งสองฝ่ายในทุก ๆ ครั้ง

หากเป็นกรณีที่ที่ดินที่ได้เอกสารสิทธิและได้รับอนุญาตให้ทำประโยชน์ และอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ในการดำเนินการไกล่เกลี่ยจะดำเนินการประสานให้เจ้าหน้าที่จากสำนักงานปฏิรูปที่ดินเข้ามาร่วมตรวจสอบแนวเขตด้วยเพื่อความสะดวกและชัดเจนมากที่สุด

- ในกรณีการรื้อถอนที่ดินใกล้เคียงโดยผู้ครอบครองทำประโยชน์ในที่ดินไม่ใช่ชาวบ้านในชุมชนแต่เป็นนายทุนที่มาซื้อที่ดิน และทำการสร้างรีสอร์ท

แนวทางการไกล่เกลี่ยในกรณีนี้ส่วนมากจะไม่ดำเนินการโดยผ่านเทศบาล แต่จะนำเรื่องเข้าสู่กระบวนการขั้นตอนหลักตามกฎหมาย โดยการว่าจ้างทนายความเพื่อฟ้องคดีดำเนินการตามขั้นตอนกฎหมายจนศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดเลย เนื่องจากนายทุนเหล่านี้ไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้านในชุมชนอย่างลึกซึ้ง และไม่มีความผูกพันระหว่างกัน แนวทางการไกล่เกลี่ยประนีประนอมกันให้จบโดยการเจรจาภายในชุมชนจึงทำได้ยาก

ก.2 การโต้แย้งสิทธิของตนที่ถูกละเมิดจากที่ดินข้างเคียง ในส่วนนี้มักจะเป็นการละเมิดสิทธิ กระทบกระทั่งกันเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การตั้งร้านค้าของเพื่อนบ้านกีดขวางทางเข้าออกของบ้าน การปลูกต้นไม้ ปิดกั้นทางเดินเข้าออก

การดำเนินการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทในกรณีดังกล่าว โดยมากหากเป็นคดีที่ไม่ยุ่งยากจะดำเนินการโดยผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนที่ชาวบ้านเคารพและเชื่อถือเป็นศูนย์กลางในการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทและหากสามารถยุติข้อขัดแย้งได้ ข้อพิพาทดังกล่าวจะไม่นำมาสู่เทศบาลอีก แต่หากเป็นกรณีที่ไม่สามารถตกลงกันได้ภายในหมู่บ้านและมีการแจ้งประสานมายังเทศบาล ทางเทศบาลจะดำเนินการโดยส่งนิติกรเข้าไปร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ซึ่งการดำเนินการจะดำเนินการโดยการรับฟังปัญหาของทั้งสองฝ่าย พิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นพยายามไกล่เกลี่ยเพื่อให้ข้อพิพาทนั้นสามารถยุติได้ โดยมีผู้เข้าร่วมการไกล่เกลี่ย คือ นิติกรผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้เฉพาะในเรื่องดังกล่าวเข้าร่วมด้วยเพื่อหาทางออกที่เหมาะสมที่สุดกับคู่กรณีทั้งสองฝ่ายโดยใช้หลักรัฐศาสตร์และแนวคิดเชิงสมานฉันท์เป็นหลัก มัก

ไม่นำหลักกฎหมายมาใช้เป็นแนวทางในการไกล่เกลี่ย และหากสามารถตกลงกันได้จะมีการบันทึกข้อตกลงระหว่างกันของคู่กรณี พร้อมทั้งให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายนั้นจัดการแก้ไขในส่วนที่เป็นปัญหาหรือข้อขัดแย้งต่อไป แต่หากไม่สามารถตกลงกันได้จะมีการดำเนินการโดยนำกฎหมายที่เกี่ยวข้องเข้ามาปรับบังคับใช้ต่อไป

ข. ข้อพิพาทคดีอาญา ส่วนใหญ่มักจะพบปัญหาคดีอาญาในเรื่องการทำร้ายกันภายในครอบครัว การลักขโมยทรัพย์สินภายในชุมชน การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกาย ชกต่อยกัน

ในส่วนข้อพิพาทที่เป็นคดีอาญานั้น ผู้ที่รับแจ้งเรื่องข้อพิพาทดังกล่าวจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือตำรวจเข้าไปจัดการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท เนื่องจากเป็นเจ้าของพนักงานฝ่ายปกครองที่มีอำนาจโดยตรงในการดำเนินการดังกล่าว และแม้ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการยุติธรรมชุมชน รวมทั้งเป็นเครือข่ายยุติธรรมชุมชนก็ตาม แต่ในการดำเนินการไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทในทางคดีอาญานั้นจะไม่นำมาเข้าสู่กระบวนการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน หรือแม้กระทั่งแจ้งให้เทศบาลรับทราบ จึงทำให้ไม่มีการบันทึกข้อมูลในส่วนข้อพิพาทในคดีอาญาทั้งในฐานข้อมูลของศูนย์ยุติธรรมชุมชน และของเทศบาลตำบลนั่นเอง

อย่างไรก็ดี เนื่องจากการดำเนินการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตลอดจนคณะกรรมการศูนย์ยังไม่มีกฎหมายกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจนเป็นการเฉพาะ แม้มีคำสั่งของกระทรวงยุติธรรมกำหนดภารกิจให้มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนดำเนินการ แต่ยังไม่มียกยัญญัติกฎหมายกำหนดอำนาจไว้เป็นการเฉพาะ มีเพียงร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชน พ.ศ. ... ซึ่งมีเนื้อหาแบ่งเป็น 4 หมวด กล่าวคือ หมวด 1 หมวดทั่วไปกำหนดวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานยุติธรรมชุมชน หมวด 2 คณะกรรมการยุติธรรมชุมชนแห่งชาติ หมวด 3 อาสาสมัครยุติธรรมชุมชน ศูนย์ยุติธรรมชุมชนและกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน และหมวด 4 นายทะเบียน โดยร่างกฎหมายดังกล่าวยังอยู่ในขั้นการนำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา ดังนั้นในการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน จึงมีความจำเป็นต้องประสานงานร่วมกับศูนย์ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทอำเภอเชียงดาวซึ่งจัดตั้งโดยอาศัยอำนาจตามระเบียบกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพว่าด้วยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชน พ.ศ. 2562 ออกโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 เพื่อดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนไม่อาจดำเนินการได้ โดยกฎหมายดังกล่าวกำหนดประเภทคดีที่ศูนย์ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทมีอำนาจในการดำเนินการ ตามมาตรา 20 และมาตรา 35 ตลอดจนผลการดำเนินการในการไกล่เกลี่ย

ระงับข้อพิพาทไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น การดำเนินการของศูนย์ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทอำเภอ เชียงดาวจึงสามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทได้เป็นรูปธรรมมากกว่าศูนย์ยุติธรรม ชุมชน

5. กฎระเบียบ จารีตประเพณีในการระงับข้อพิพาท ตลอดจนการมีส่วนร่วมกับยุติธรรม ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ในตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ นั้น มีกระจาย ในหลายพื้นที่ แต่กลุ่มที่รวมตัวและอาศัยร่วมกันเป็นชุมชนและมีจารีตประเพณีที่น่าสนใจมี 2 กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่อาศัยในบ้านสันป่าเกี๊ยะ และกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ที่อาศัยใน หย่อมบ้านป่าโหล บ้านแม่แมะ

5.1 กลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่อาศัยในบ้านสันป่าเกี๊ยะ มีลักษณะโครงสร้างของการรวมตัวกัน ในรูปแบบของเครือญาติ มีการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยอยู่อาศัยแบบครอบครัว ขยายที่รวมสมาชิกทุกคนในครอบครัวโดยมีทั้งปู่ ย่า พ่อ แม่ พี่น้อง และลูกหลาน อาศัยอยู่ใน ชายคาเดียวกันโดยทำมาหากินร่วมกัน มีความเชื่อและนับถือผีโดยแยกเป็นผีบรรพบุรุษ และผีป่า ที่เป็นที่เคารพของชุมชน กลุ่มชุมชนม้งเป็นรูปแบบสังคมที่สืบทอดผีเรือนและมรดกผ่านฝ่ายชาย เป็นหลัก ดังนั้น ผู้ชายที่อาวุโสที่สุดในบ้านจะเป็นหัวหน้าครัวเรือน และเป็นผู้มีบทบาทอย่างมาก ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนตลอดจนการเป็นผู้นำของชุมชน เช่นเดียวกับ ผู้เฒ่าผู้แก่ภายในชุมชนที่ได้รับความเคารพ นับถือและได้รับการยอมรับเชื่อฟังจากคนภายใน ชุมชนอย่างมาก

จากรูปแบบความเชื่อและจารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งจึงนำมาสู่รูปแบบ ในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชนโดยอาศัยผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย ระงับข้อพิพาท²¹ กล่าวคือ หากเกิดข้อพิพาทขึ้นจะขอให้ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมาเป็นคนกลาง พุดคุยทำความเข้าใจระหว่างคู่กรณีก่อนว่าเกิดข้อพิพาทในเรื่องอะไร เหตุเกิดอย่างไร เพราะ อะไร และไกล่เกลี่ยให้ข้อพิพาทดังกล่าวระงับไป โดยจะมีการล้อมวงพุดคุยกันในรูปแบบไม่เป็น ทางการเสมือนครอบครัว ทำให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายผ่อนคลายและสามารถพุดคุยตกลงไกล่เกลี่ยกัน

²¹ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะ ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัด เชียงใหม่

ได้ง่ายขึ้น ข้อพิพาทส่วนมากเป็นข้อพิพาทเล็กน้อยและสามารถไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทได้ตั้งแต่ในชั้นผู้เตมาผู้แก่ เนื่องจากเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือจากคนภายในชุมชนอยู่แล้ว แต่หากไม่สามารถตกลงระหว่างคู่กรณีให้ข้อพิพาทระงับไป จะมีการดำเนินการขอให้ผู้ใหญ่บ้าน (ซึ่งเป็นคนชาติพันธุ์เช่นเดียวกัน) เข้ามาร่วมเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย โดยการดำเนินการมีขั้นตอนคือ ตั้งคณะกรรมการขึ้นมา 1 ชุด ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือจากคนภายในชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้เฉพาะในเรื่องนั้น ๆ ดำเนินการพูดคุยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งบางครั้งจะมีการเชิญนิติกรของเทศบาลตำบลแมนะเข้าร่วมในการเจรจาข้อพิพาทในเรื่องดังกล่าวด้วยในฐานะเป็นเจ้าหน้าที่ผู้มีความรู้ด้านกฎหมายเฉพาะในกรณีที่ต้องการตรวจสอบข้อเท็จจริง และต้องการให้ไปเป็นพยานรับรองเท่านั้น โดยนิติกรของเทศบาลไม่มีบทบาทในการเจรจาไกล่เกลี่ยหรือระงับข้อพิพาทใด ๆ

กระบวนการในการระงับข้อพิพาทจะมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผี กล่าวคือ ก่อนมีการดำเนินกระบวนการสอบสวนและไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทจะมีการดำเนินการ “ทำเปรี๊ยะ” โดยผู้เสียหายต้องนำของมาเสียให้แก่ผู้ใหญ่บ้าน (ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ขวด) และผู้ใหญ่บ้านจะนำของเหล่านั้นไปไหว้บรรพบุรุษ หรือผีที่เคารพนับถือ ซึ่งอาศัยหลักการทางจิตวิทยาทำนองเดียวกับการสาบานตนในชั้นศาลตามความเชื่อ ศาสนาของแต่ละบุคคลก่อนให้การ²² หลังจากนั้นจะเรียกตัวผู้ต้องสงสัยมาทำการสอบสวน และหากสอบสวนแล้วปรากฏตัวผู้กระทำความผิดชัดเจน ผู้นั้นจะต้องนำของมาเสียให้แก่ผู้ใหญ่บ้านเป็นสองเท่าที่ผู้เสียหายนำมาอันถือเป็นกระบวนการลงโทษ โดยกระบวนการดังกล่าวถูกนำไปใช้กับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชนทุกกรณีไม่ว่าจะเป็นกรณีข้อพิพาททางอาญา เช่นกรณีลักทรัพย์ โดยไม่จำกัดว่าเป็นกรณีความผิดอาญาต่อแผ่นดิน หรือความผิดอาญาอันยอมความได้ รวมถึงกรณีข้อพิพาททางแพ่งด้วย เช่น การพิพาทเรื่องพื้นที่ทำกินภายในชุมชน รวมถึงกรณีพิพาทเรื่องเงินภายในครอบครัว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีการใช้เพื่อระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชนมาตั้งแต่ในอดีตและมีการถ่ายทอดจารีตประเพณีต่าง ๆ จากรุ่นสู่รุ่นผ่านทางลูกหลานฝ่ายชายเนื่องจากชาติพันธุ์มุ่งให้ความสำคัญกับผู้ชายในครอบครัวเป็นหลัก

แต่ในกรณีที่ไม่สามารถพูดคุยไกล่เกลี่ยกันภายในชุมชนได้ ทางผู้ใหญ่บ้านจะพาตัวไปลงบันทึกประจำวันที่สถานีตำรวจ เพื่อดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางหลักต่อไป

²² ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 112

5.2 กลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ที่อาศัยในห่อมบ้านป่าโหล บ้านแม่แมะ มีโครงสร้างการรวมตัวเป็นแบบเครือญาติเช่นเดียวกับม้ง มีความเชื่อและนับถือผีเป็นหลัก โดยมีทั้งผีฟ้าที่เปรียบเสมือนพระเจ้า ผีหมู่บ้านซึ่งคอยคุ้มครองผู้ที่ประพาศิตัวดีและลงโทษผู้ที่ประพาศิตัวไม่เหมาะสม และผีบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ โดยชาวลาหู่จะให้ความเคารพต่อผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในชุมชนอย่างมาก ดังนั้น เมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นภายในชุมชนจะเป็นหน้าที่ของผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสในชุมชนในการดำเนินกระบวนการและเป็นคนกลางในการจัดการความขัดแย้ง

กระบวนการระงับข้อพิพาทของกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่จะคล้ายกับของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง เพียงแต่ไม่มีพิธีกรรม “ท่าเปรี๊รา” กล่าวคือ ขั้นแรกจะเรียกคู่กรณีรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องในกรณีข้อพิพาทมาพูดคุยกันเพื่อไกล่เกลี่ยหาทางออกร่วมกัน ผู้นำชุมชนจะเชิญผู้อาวุโส (คะแซ) มาไกล่เกลี่ยหาข้อตกลง ผู้อาวุโสจะถามทั้งสองฝ่ายอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ผู้อาวุโสรับฟังเหตุการณ์จากทั้งสองฝ่ายหลังจากนั้นผู้นำชุมชนและผู้อาวุโสจะตัดสินโดยเด็ดขาดว่าใครผิดใครถูก ทั้งสองฝ่ายจะต้องยอมรับการตัดสินของผู้นำและผู้อาวุโสและเมื่อไกล่เกลี่ยแล้วเสร็จจะบันทึกไว้เป็นหลักฐานในบันทึกของชุมชน และเก็บไว้ที่ผู้นำชุมชน²³ อย่างไรก็ตาม หากมีฝ่ายที่ได้รับความเสียหาย ให้ฝ่ายที่ก่อให้เกิดความเสียหายชดใช้ค่าเสียหายให้ตามที่ได้ตกลงตามบันทึกที่ได้ไกล่เกลี่ยแต่ต้น โดยกระบวนการดังกล่าวสามารถใช้ในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้ทุกกรณีทั้งในกรณีคดีอาญาและคดีแพ่ง

สำหรับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในบ้านสันป่าเกี๊ยะ และห่อมบ้านป่าโหลหากเป็นกรณีข้อพิพาทระหว่างคนชาติพันธุ์ภายในหมู่บ้านด้วยตนเอง ส่วนมากมักจะยุติภายในชุมชนสามารถไกล่เกลี่ยเจรจากันได้ เนื่องจากจากชาวบ้านในชุมชนมีความเชื่อมั่น และเชื่อถือกฎระเบียบที่ทางชุมชนตั้งขึ้นมาอย่างเคร่งครัด ตลอดจนเชื่อมั่นในผู้นำชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้ผู้นำชุมชนสามารถควบคุมกำกับดูแลคนภายในชุมชนได้อย่างเป็นระเบียบ เรียบร้อย ประกอบกับอีกเหตุผลคือ กลัวเสียค่าปรับหากไม่สามารถเจรจาได้ ซึ่งการจ่ายค่าปรับถือเป็นบทลงโทษหลัก และเป็นบทลงโทษที่คนภายในชุมชนปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ดังนั้นจึงไม่มีการนำคดีข้อพิพาทมาสู่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ และทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

²³ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในห่อมบ้านป่าโหล หมู่บ้านแม่แมะ ตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

6. วิเคราะห์สภาพปัญหา

ในการดำเนินการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนพบว่ายังไม่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพตามภารกิจที่ได้รับมอบหมาย ตลอดจนยังไม่สามารถเข้าถึงชุมชนในพื้นที่ได้ โดยสามารถแยกวิเคราะห์และอภิปรายผลเป็น 3 ส่วน ดังนี้

6.1 ปัญหาความไม่ชัดเจนในอำนาจหน้าที่ และบทบาทของศูนย์ยุติธรรมชุมชน ภายใต้บทบัญญัติกฎหมาย

เนื่องจากการดำเนินการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนยังไม่มีบทบัญญัติกฎหมายเฉพาะที่กำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการประจำศูนย์อย่างชัดเจน การดำเนินการของคณะกรรมการประจำศูนย์ยุติธรรมชุมชนจึงไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ แม้ปัจจุบันจะมีความพยายามยกร่างบทบัญญัติกฎหมายและเกิดร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชน แต่ร่างพระราชบัญญัติชุมชนยังมีความไม่ชัดเจนในอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ โดยเฉพาะคดีข้อพิพาทที่คณะกรรมการประจำศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีอำนาจดำเนินการไกล่เกลี่ย และผลทางกฎหมายในการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยคณะกรรมการ ในส่วนคดีพิพาทที่คณะกรรมการมีอำนาจในการไกล่เกลี่ยนั้นร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชนมาตรา 23 (4) ระบุให้คณะกรรมการประจำศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีอำนาจ “ไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทตามที่คู่กรณีร้องขอเกี่ยวกับความแพ่ง หรือความอาญาที่เป็นความผิดอันยอมความได้ โดยให้ดำเนินการ...เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและประนอมข้อพิพาทในชุมชน” โดยไม่มีการกำหนดรายละเอียดแห่งข้อพิพาทในคดีว่ามีรายละเอียดอย่างไรทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา แต่ให้อำนาจในการดำเนินการเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมและประนอมข้อพิพาทในชุมชน ซึ่งหากการดำเนินการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นการดำเนินการกระบวนยุติธรรมทางเลือกเพื่อเสริมและสนับสนุนการดำเนินกระบวนยุติธรรมทางหลัก ควรมีการกำหนดรายละเอียดในส่วนข้อพิพาทในคดีแพ่ง และในคดีอาญาให้ชัดเจนว่ามีกรอบขอบเขตอำนาจเพียงใด เพื่อให้เกิดความชัดเจนและเป็นรูปธรรมในการสร้างความเชื่อมั่นให้ชุมชน

การกำหนดรายละเอียดข้อพิพาทแห่งคดีในคดีแพ่ง ควรมีการกำหนดคดีข้อพิพาทส่วนแพ่งที่สามารถไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทให้ชัดเจนโดยอาจนำบทบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งมาพิจารณาประกอบกับพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 และกำหนดคดีแพ่งที่ไม่สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยระบบยุติธรรมชุมชนได้ มิเช่นนั้นจะกลายเป็น

เป็นว่าคณะกรรมการประจำศูนย์ยุติธรรมชุมชนจะมีอำนาจในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในทางแพ่งทุกกรณี

ในส่วนคดีอาญาซึ่งเป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยต้องดำเนินการไปตามที่มีกฎหมายให้อำนาจ หากไม่มีกฎหมายให้อำนาจย่อมไม่สามารถดำเนินการได้เลย ดังนี้ เมื่อไม่มีบทบัญญัติกำหนดให้อำนาจที่ชัดเจนย่อมทำให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะดำเนินการได้ไม่เต็มประสิทธิภาพ และไม่มีการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในส่วนคดีอาญาผ่านระบบยุติธรรมชุมชนเลย อีกทั้งร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชนระบุให้อำนาจคณะกรรมการในการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทเฉพาะในส่วนความผิดอันยอมความได้ โดยไม่มีการระบุนิติความผิดลหุโทษที่สามารถนำเข้าสู่การไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทในยุติธรรมชุมชนได้ ซึ่งหากเทียบกับพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 ที่ให้อำนาจศูนย์ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทมีอำนาจในการดำเนินการไกล่เกลี่ยในคดีอาญาซึ่งเป็นความผิดอันยอมความได้ และความผิดลหุโทษบางฐานความผิด อันได้แก่ ความผิดลหุโทษตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 390 มาตรา 391 มาตรา 392 มาตรา 393 มาตรา 394 มาตรา 395 และมาตรา 397 โดยพิจารณาเฉพาะฐานความผิดที่เอกชนเป็นผู้ได้รับความเสียหายโดยตรง ดังนี้ในส่วนร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชน พ.ศ. ... จึงควรมีการเพิ่มเติมในส่วนความผิดลหุโทษให้คณะกรรมการมีอำนาจในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทด้วยเช่นกัน เพื่อให้การดำเนินการโดยศูนย์ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท และศูนย์ยุติธรรมชุมชนสอดคล้องเกื้อหนุน และไม่เกิดความลักลั่นกัน

ในส่วนผลทางกฎหมายในการดำเนินงานไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยศูนย์ยุติธรรมชุมชน ไม่มีการบัญญัติว่ามีสภาพบังคับ (Sanction) ทางกฎหมายอย่างไร สามารถนำไปบังคับตามกฎหมายกับคู่กรณีอีกฝ่ายได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมาก และต้องมีบทบัญญัติรับรองผลของข้อตกลงดังกล่าวให้เกิดความชัดเจนและเป็นธรรมแก่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายทั้งในคดีแพ่ง และโดยเฉพาะในคดีอาญาซึ่งเป็นบทบัญญัติอันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย ซึ่งหากเทียบเคียงพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มีการกำหนดผลของการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททั้งในทางคดีแพ่งและคดีอาญา ตลอดจนการบังคับตามข้อตกลงระงับข้อพิพาทไว้ชัดเจน กล่าวคือ ในคดีแพ่ง หากคู่กรณีได้ร้องขอให้มีการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและสามารถตกลงทำบันทึกการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยมีการลงลายมือชื่อของคู่กรณีและพยานแล้ว บันทึกดังกล่าวสามารถยื่นต่อศาลเพื่อให้ศาลบังคับตามข้อตกลงระงับข้อพิพาทดังกล่าวได้ โดยต้องดำเนินการภายใน 3 ปี (มาตรา 32) และในคดีอาญา หากคู่กรณียื่นคำร้องขอไกล่เกลี่ยและทำ

ความตกลงระงับข้อพิพาททางอาญาแล้ว ถือว่าสิทธิในการนำคดีอาญามาฟ้องระงับไป (มาตรา 35 วรรคสอง) อย่างไรก็ตาม หากการดำเนินกระบวนการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยศูนย์ยุติธรรมชุมชนประสงค์จะนำบทบัญญัติในเรื่องของผลทางกฎหมายในการดำเนินการและประเภทคดีพิพาทที่คณะกรรมการมีอำนาจดำเนินการ ต้องมีการบัญญัติให้ชัดเจน มิเช่นนั้นจะทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นในการดำเนินการของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

6.2 ปัญหาในเชิงโครงสร้างของศูนย์ยุติธรรมชุมชน

เทศบาลตำบลแม่ทะมีฐานะเป็นราชการส่วนท้องถิ่นตามมาตรา 70 (2) แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 ประกอบมาตรา 9 แห่งพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มีอำนาจจัดการปกครองส่วนท้องถิ่นตามหลักแห่งการปกครองตนเองตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ในเชิงโครงสร้างของการบริหารราชการแผ่นดิน เทศบาลตำบลแม่ทะจึงมีความเป็นอิสระในการดำเนินภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากรัฐเพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่น โดยไม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาหรือสั่งการจากราชการส่วนกลาง เช่นเดียวกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด มีเพียงการกำกับดูแลผ่านราชการส่วนภูมิภาคภายในขอบอำนาจตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น หน่วยงานหรือองค์กรที่ทำหน้าที่กำกับดูแลดังกล่าวจะแทรกแซงการดำเนินภารกิจของราชการส่วนภูมิภาคหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนอกเหนือจากที่กฎหมายให้อำนาจไว้ไม่ได้อันเป็นหัวใจสำคัญของหลักการกระจายอำนาจ (Decentralization)

โดยที่เทศบาลตำบลแม่ทะมีภารกิจหรืออำนาจหน้าที่หลักตามมาตรา 50 และมาตรา 51 แห่งพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ซึ่งไม่รวมถึงภารกิจบางประการที่ราชการส่วนกลางส่งวนไว้ตามหลักการรวมอำนาจ (Centralization of Power) โดยเฉพาะด้านการยุติธรรม เมื่อการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนเป็นผลสืบเนื่องมาจากนโยบายของกระทรวงยุติธรรมภายใต้ความตกลงร่วมกันระหว่างสำนักนายกรัฐมนตรี สำนักงานอัยการสูงสุด และกระทรวงมหาดไทย ซึ่งล้วนเป็นราชการส่วนกลาง มอบหมายให้มีการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ภาคส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศ เทศบาลตำบลแม่ทะในฐานะเป็นหน่วยงานท้องถิ่นที่ได้รับมอบหมายภารกิจดังกล่าวซึ่งไม่ได้อยู่ในขอบเขตอำนาจหน้าที่หลัก อีกทั้งยังไม่มีความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากกระทรวงยุติธรรม (ราชการส่วนกลาง) และยุติธรรมจังหวัด (ราชการส่วนภูมิภาค) ในฐานะหน่วยงานเจ้าของภารกิจไม่ใช่ผู้บังคับบัญชาโดยตรง ทั้งไม่ใช่ผู้มีอำนาจกำกับดูแลตามกฎหมาย

ความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลตำบลแม่ณะกับหน่วยงานดังกล่าว จึงเป็นไปในลักษณะของการประสานงาน ส่วนหน่วยงานหรือองค์กรที่มีอำนาจในการกำกับดูแล (นายอำเภอเชียงดาวและผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่) ย่อมกำกับดูแลการปฏิบัติหน้าที่ของเทศบาลตำบลแม่ณะแต่เฉพาะเท่าที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น ซึ่งมีได้รวมถึงภารกิจในด้านการยุติธรรม ดังนั้น การดำเนินภารกิจด้านการยุติธรรมโดยจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนขึ้นในเทศบาลตำบลแม่ณะ จึงมีลักษณะของ “งานฝาก” เท่านั้น มิใช่ “งานประจำ” ที่จะให้ผลโดยตรงทั้งในเชิงที่เป็นคุณหรือในเชิงลงโทษ และผลจากการนี้ เทศบาลตำบลแม่ณะย่อมไม่อาจจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการดำเนินภารกิจดังกล่าวได้โดยตรง ทั้งการขอรับจัดสรรงบประมาณจากหน่วยงานหลักเจ้าของภารกิจ ยังอาจประสบปัญหาอื่นตามมาอีกด้วย แม้ตามประกาศของประกาศคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะกำหนดให้เทศบาลสามารถเบิกค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเกี่ยวกับศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้จากงบประมาณของเทศบาลได้ก็ตาม²⁴ แต่ในทางปฏิบัติประสบปัญหาเกี่ยวกับระเบียบการเบิกจ่ายเงินที่ไม่ชัดเจนซึ่งอาจถูกตรวจสอบจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานตรวจเงินแผ่นดิน เป็นต้น

6.3 ปัญหาการมีส่วนร่วมและการเข้าถึงยุติธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ในตำบลแม่ณะ

ข้อพิพาทที่เข้าสู่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะเกือบทั้งหมดเป็นข้อพิพาทที่เกิดโดยคนเมืองภายในชุมชน ไม่มีข้อพิพาทของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนที่นำเข้าสู่ระบบยุติธรรมชุมชนเลย อันสะท้อนให้เห็นได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ภายในชุมชนตำบลแม่ณะไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลแม่ณะ ซึ่งสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

ก. ขาดความรู้ความเข้าใจในระบบยุติธรรมชุมชน โดยสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความไม่เชื่อมั่นในการดำเนินการของภาครัฐ หน่วยงานรัฐ รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐ เพราะมักจะถูกตีตราจากหน่วยงานรัฐว่ากลุ่มชาติพันธุ์เป็นผู้มีส่วนในการกระทำความผิดหลายอย่าง ดังนั้น เมื่อหน่วยงานรัฐต้องการเผยแพร่ให้ความรู้ สร้างความเข้าใจแก่คนในชุมชนเกี่ยวกับการดำเนินการของยุติธรรมชุมชนอันถือเป็นการดำเนินการของภาครัฐ จึงไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชน ทำให้

---

²⁴ ข้อ 4 ของประกาศคณะกรรมการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เรื่องแนวทางในการจัดบริการรับเรื่องราวร้องทุกข์ของประชาชนในการให้บริการสาธารณะขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล ลงวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2558

ไม่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบยุติธรรมชุมชนลงไปในกลุ่มชนกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างเต็มที่ คนในชุมชนจึงไม่รู้และไม่เข้าใจในระบบการดำเนินการของยุติธรรมชุมชนอย่างแท้จริง

ข. มีความเชื่อมั่นในตัวผู้นำชุมชนของตน ผู้นำชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์จะมีที่มาจากการเลือกคนภายในชุมชนเท่านั้น โดยเลือกจากบุคคลที่เป็นที่เคารพ และน่าเชื่อถือของคนภายในชุมชนนั้น ๆ และในตำแหน่งผู้นำชุมชนจะมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจากรุ่นปู่มาสู่รุ่นพ่อและมาสู่รุ่นลูก ความเคารพเชื่อถือซึ่งมีตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นพ่อจะส่งต่อมายังรุ่นลูกเช่นนี้เรื่อยไป เมื่อชาวบ้านภายในชุมชนมีความเชื่อถือ ศรัทธาและเชื่อมั่นในตัวผู้นำชุมชนมากกว่าบุคคลภายนอก หากผู้นำชุมชนสั่งให้ทำอะไร ชาวบ้านภายในชุมชนจะปฏิบัติตามโดยพร้อมใจกัน โดยเฉพาะเมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นผู้นำชุมชนมักจะเป็นคนกลางที่คอยประสานรอยร้าว และปรับความเข้าใจของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาระบบยุติธรรมชุมชน บุคคลภายนอกหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ชาวบ้านจึงมองว่าเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเป็นบุคคลภายนอกไม่มีความจำเป็นหรือมีบทบาทอะไรกับคนภายในชุมชน รวมไปถึงยุติธรรมชุมชน จึงไม่ได้รับความสนใจหรือการมีส่วนร่วมจากคนภายในชุมชน

ค. การมีกฎระเบียบ จารีตประเพณีและวิธีการในการระงับข้อพิพาทของตนเอง โดยชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห้วยอมบ้านป่าโหล หรือกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านสันป่าเกี๊ยะ มีการกำหนดกฎเกณฑ์ กฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อห้ามของตนเองภายในชุมชนเพื่อเป็นกรอบแนวปฏิบัติการอยู่ร่วมกันของคนภายในชุมชน โดยกฎระเบียบที่ถูกสร้างขึ้นนั้นอาศัยพื้นฐานมาจากความเชื่อ วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เองรวมถึงจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันต่อมา พร้อมกำหนดบทลงโทษหากคนในชุมชนไม่ปฏิบัติตามไว้อย่างชัดเจนจึงทำให้คนภายในชุมชนเคารพ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และผู้นำชุมชนสามารถควบคุมจัดการให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ คนในชุมชนจึงไม่เห็นความสำคัญของกฎระเบียบ หรือบทบัญญัติกฎหมายที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคมภายนอกชุมชน

ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทขึ้นภายในชุมชนระหว่างคนกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนเดียวกัน ชุมชนจะมีวิธีในการจัดการข้อพิพาทของตนเองเป็นการเฉพาะ โดยจะมีการตั้งกรรมการหมู่บ้านขึ้นมา 1 ชุด ซึ่งอาจจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน หรือคนที่คู่กรณีแต่ละฝ่ายเคารพเชื่อถือเป็นคนกลางในการตัดสิน ไกล่เกลี่ยตลอดจนระงับข้อพิพาท ประสานรอยร้าวที่เกิดขึ้น อีกทั้งจากความคิดและความเชื่อของคนภายในชุมชนที่ว่าหากมีข้อพิพาทที่เกิดภายใน

ชุมชนต้องยุติในชุมชนไม่ควรให้ออกนอกชุมชน และต้องระงับข้อพิพาทโดยอาศัยคนในชุมชนด้วยกันเองจัดการ ประกอบกับความอับอายและความรู้สึกเสียหน้าที่ไม่สามารถดูแลคนภายในชุมชนได้ และการจัดการของคนภายในชุมชนล้มเหลวต้องให้คนนอกมาช่วย

7. การพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชน

แม้โดยหลักกระบวนการยุติธรรมชุมชนจะมุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน กำหนดแนวทาง และรูปแบบการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นร่วมกับภาครัฐในลักษณะเป็นหุ้นส่วนร่วมกัน แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่สามารถดำเนินการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ โดยเฉพาะชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องด้วยปัญหาโครงสร้างของระบบยุติธรรมชุมชนที่ไม่สอดคล้องและเอื้อต่อการเข้าถึงชุมชนอย่างแท้จริง ประกอบกับกลุ่มชาติพันธุ์มีกฎหมายจารีตประเพณีของตนเองทำให้ไม่สนใจหรือให้ความสำคัญกับรูปแบบการระงับข้อพิพาทที่ทางรัฐสร้างขึ้นมา อีกทั้งปัญหาข้อจำกัดด้านพื้นที่ ความห่างไกลของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ และการเดินทางที่ยากลำบากจากหมู่บ้านเข้ามาถึงตัวเมือง ยุติธรรมชุมชนที่ดำเนินการโดยภาครัฐจึงประสบปัญหาไม่สามารถเข้าถึงชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างแท้จริง

จากแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมาย (Legal Pluralism) ที่ยอมรับว่าระบบกฎหมายภายในสังคมหรือรัฐ ๆ หนึ่งมีมากกว่าหนึ่งระบบขึ้นไปในการควบคุมและกำหนดทิศทางความเป็นไปตลอดจนเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมรัฐ²⁵ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ออกโดยชุมชนหรือสังคมขนาดเล็กแม้มิใช่กฎหมายที่รัฐเป็นผู้ออก (Non state Laws) แต่สามารถเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมได้อีกทางหนึ่ง หากรัฐให้การยอมรับกฎหมายจารีตประเพณีของชุมชนในฐานะที่เป็นกฎระเบียบที่สร้างโดยชุมชนเพื่อนำมาประยุกต์ปรับใช้กับระบบยุติธรรมชุมชนจึงเป็นทางออกในการพัฒนาระดับระบบยุติธรรมชุมชนให้สามารถใช้บังคับกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นการสอดคล้องกับทฤษฎีการเสริมพลังและการมีส่วนร่วมของชุมชน²⁶ ที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการยุติธรรมในการป้องกันอาชญากรรมและแสดงความพยายาม

---

²⁵ ณัฐดนัย นาจันทร์, ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายกับทฤษฎีว่าด้วยรัฐและสัญญาประชาคม, หน้า 50-62.

²⁶ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย สุทธิ และมุฮัมหมัดรอฟีอู มุซอ, ยุติธรรมชุมชน : การเปิดพื้นที่ของชุมชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม, หน้า 27.

ฟื้นฟูสัมพันธภาพที่ตีระหว่างเพื่อนบ้านจะช่วยลดอาชญากรรมและความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมได้โดยตรง รวมทั้งเพิ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการควบคุมสังคมทางอ้อมได้และเพื่อให้ชุมชนสามารถตั้งศักยภาพของตนเองออกมาและสร้างความเข้มแข็งขึ้นภายในชุมชน อีกทั้งยังเป็นการสร้างรูปแบบที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายในการสร้างความเป็นธรรมให้สอดคล้องกับรูปแบบของชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบที่เหมือนกับชุมชนอื่นและไม่ยึดติดกับกฎระเบียบของรัฐ²⁷

เนื่องจากร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชน พ.ศ. ... ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” ว่าหมายถึง กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกันและมีการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอย่างเป็นปกติและต่อเนื่องโดยเหตุที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันหรือมีอาชีพเดียวกันหรือประกอบกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกันหรือมีวัฒนธรรมความเชื่อหรือความสนใจร่วมกัน การตีความในความหมายของ “ชุมชน” จึงขึ้นอยู่กับบริบทในการนำไปใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง การที่ระบบยุติธรรมชุมชนได้ถูกสร้างขึ้นมาใช้ในระดับตำบล แต่ด้วยปัญหาโครงสร้างการดำเนินงานที่ไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มชุมชนในแต่ละพื้นที่ได้อย่างแท้จริง ประกอบกับชุมชนมีกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีภายในของตนเอง และมีผู้นำชุมชนที่คนภายในชุมชนเชื่อมั่นมากกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ จึงทำให้ระบบการดำเนินการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มชุมชนชาติพันธุ์ได้ ดังนั้นการจะพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนให้สามารถเข้าถึงกลุ่มชาติพันธุ์ และให้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์มีส่วนร่วมในการกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริงจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ขอบเขตของยุติธรรมชุมชนมีขนาดเล็กลง อยู่ในรูปแบบของยุติธรรมชุมชนภายในหมู่บ้านและเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถนำกฎเกณฑ์และจารีตประเพณีของตนตราบเท่าที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติกฎหมายหลัก อันถือเป็นการดึงชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐโดยการยกระดับกฎเกณฑ์จารีตประเพณีภายในของชุมชนแต่ละชุมชนให้ได้รับการยอมรับภายใต้บทบัญญัติกฎหมาย และเพื่อให้จารีตประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของแต่ละชุมชนคงอยู่สืบเนื่องต่อไป ไม่สูญหายไปตามกาลเวลา

รูปแบบการดำเนินการของยุติธรรมชุมชนภายในหมู่บ้านจะมีการตั้งคณะกรรมการยุติธรรมชุมชนภายในหมู่บ้านซึ่งประกอบไปด้วยผู้นำชุมชน หรือผู้ใหญ่บ้าน เป็นประธานกรรมการ พร้อมด้วยผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ ปราชญ์ชุมชน รวมถึงบุคคลที่ได้รับการยอมรับ

²⁷ กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, การพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย, หน้า 31.

จากคนภายในชุมชนเป็นกรรมการ โดยให้มีอำนาจในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชน พร้อมมีการสร้างเครือข่ายโดยอาศัยคนในชุมชนให้มีส่วนร่วมเพื่อช่วยในการสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน โดยข้อพิพาทที่คณะกรรมการมีอำนาจไกล่เกลี่ยนั้นเป็นได้ทั้งข้อพิพาททางแพ่ง และทางอาญา ซึ่งในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาททางอาญานั้นต้องเป็นความผิดที่ไม่ร้ายแรงและไม่กระทบกับคนภายในชุมชนในวงกว้าง เช่น ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ และความผิดอันยอมความได้ ซึ่งในการไกล่เกลี่ยคณะกรรมการจะดำเนินการโดยอาศัยกฎเกณฑ์ภายในของชุมชน และหลังจากมีการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทเสร็จสิ้นต้องมีการบันทึกทำข้อตกลงให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายลงนามพร้อมให้คณะกรรมการลงนามรับรองเพื่อนำไปใช้ยืนยันเป็นหลักฐานต่อไป

อย่างไรก็ดี ระบบยุติธรรมชุมชนภายในหมู่บ้านนั้นจะต้องมีความยืดหยุ่นและหลากหลายในการสร้างความเป็นธรรมให้สอดคล้องกับรูปแบบของแต่ละชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องมีรูปแบบที่เหมือนกับชุมชนอื่นและไม่ยึดติดกับกฎระเบียบของรัฐมากเกินไป เนื่องจากในแต่ละหมู่บ้านมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ หากจะสร้างระบบยุติธรรมชุมชนให้สอดคล้องและเป็นไปเพื่อความเป็นธรรมและทำให้ชุมชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริงต้องให้โอกาสแต่ละชุมชนสามารถนำกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีของตนมาปรับใช้ในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท

ในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะที่เป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งหมด การใช้ยุติธรรมชุมชนภายในหมู่บ้านโดยการนำกฎเกณฑ์จารีตประเพณีภายในของกลุ่มชาติพันธุ์มาปรับใช้ย่อมสามารถทำได้เลยโดยไม่เกิดเป็นปัญหาความขัดแย้ง เนื่องจากในหมู่บ้านสันป่าเกี๊ยะเป็นหมู่บ้านที่เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งทั้งหมดอยู่แล้ว ซึ่งการนำจารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์มาปรับใช้จะอยู่ในรูปแบบระบบผู้อาวุโส กล่าวคือ การตั้งคณะกรรมการในการระงับข้อพิพาทภายในชุมชนต้องอาศัยผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ รวมทั้งผู้นำกิจกรรมเป็นกรรมการ เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญซึ่งคนภายในชุมชนนับถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดมาเป็นคนกลางเปิดใจให้ทั้งสองฝ่ายสามารถพูดคุยกันและหาทางแก้ไขโดยอาศัยกฎเกณฑ์ รวมทั้งจารีตประเพณีภายในของชุมชน และเพื่อให้สามารถระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นโดยทั้งสองฝ่ายสามารถอยู่ร่วมในชุมชนกันต่อไปได้ด้วยวิธีการสมานฉันท์

ในส่วนของหมู่บ้านแม่เมะที่เป็นการอาศัยรวมกันของคนเมือง และกลุ่มชาติพันธุ์ในห้วยอมบ้านป่าโหล ซึ่งถือเป็นความหลากหลายของกลุ่มคนภายในชุมชนแม้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์

จะมีกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีของตนเองย่อมไม่สามารถนำจารีตประเพณีของตนเองทั้งหมดมาบังคับใช้ในระบบยุติธรรมชุมชนได้กับคนทั้งหมดบ้าน แต่อย่างไรก็ดีสามารถนำกฎเกณฑ์จารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์มาผสมผสานกับจารีตประเพณีของคนเมืองได้เท่าที่ไม่เกิดข้อพิพาทขัดแย้งระหว่างกัน โดยกำหนดใช้เป็นกฎหมู่บ้านร่วมกันภายในหมู่บ้าน เป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นกลางและเป็นกฎเกณฑ์ที่คนภายในหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นคนเมืองหรือคนชาติพันธุ์ยอมรับเพื่อใช้เป็นหลักในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยการกำหนดกฎหมายบ้านอาจต้องมีการแยกกรณีข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกัน คนเมืองด้วยกัน และกลุ่มชาติพันธุ์กับคนเมือง กล่าวคือ กรณีพิพาทระหว่างคนเมืองด้วยกัน หรือกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยกัน กฎหมู่บ้านต้องยอมรับให้สามารถนำจารีตประเพณีตามความเชื่อของตนเองมาใช้ในการระงับข้อพิพาทได้เลย แต่สำหรับกรณีข้อพิพาทระหว่างคนเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์กระบวนการในการระงับข้อพิพาทต้องไม่เป็นการทำลายจารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย เช่น ชาวลาหู่มีกฎหมายห้ามตัดไม้ในพื้นที่ป่าและถือเป็นกฎที่เคร่งครัด หากมีความจำเป็นต้องตัดต้นไม้จะตัดได้เฉพาะเมื่อมีเหตุจำเป็นและได้รับอนุญาตแล้วเท่านั้น หากมีกรณีพิพาทเป็นกรณีที่คนเมืองไปตัดไม้ในบริเวณป่าที่ชาวลาหู่เคารพนับถือ นอกเหนือจากกระบวนการในการไกล่เกลี่ยพูดคุยเพื่อระงับข้อพิพาทระหว่างกันแล้วอาจต้องมีการทำพิธีไหว้ผีตามความเชื่อของชาวลาหู่ด้วย ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยการเคารพและยอมรับในกฎเกณฑ์ของแต่ละกลุ่มชุมชน แม้จะมีความแตกต่างกันแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบและทำให้จารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์สามารถคงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืนแม้กาลเวลาล่วงผ่านไป ตลอดจนนำคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งมีการแต่งตั้งอยู่แล้วโดยให้มีบทบาทเข้ามาเป็นคนกลางในกระบวนการในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท โดยมีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำชุมชนช่วยประสานความร่วมมือระหว่างกัน

ในการพัฒนารูปแบบยุติธรรมชุมชนให้ลดขนาดลงมาเพื่อใช้ในระดัหมู่บ้าน เป็นรูปแบบยุติธรรมชุมชนภายในหมู่บ้าน โดยให้มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับวิถีชีวิตภายในชุมชนจะเป็นตัวช่วยให้ระบบยุติธรรมชุมชนสามารถดำเนินการขับเคลื่อนต่อไปได้ และเป็นการลดช่องว่างที่เกิดขึ้นระหว่างชุมชนและหน่วยงานรัฐทำให้สามารถเข้าถึงชุมชนได้มากขึ้น อีกทั้งชุมชนยังสามารถเข้าถึงความยุติธรรมและเป็นกระบวนการยุติธรรมในรูปแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบและภาครัฐให้การยอมรับในความมีอยู่และตัวตนดังกล่าว ซึ่งจะเป็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งขึ้นภายในชุมชนและช่วยให้ชุมชนสามารถดึงศักยภาพของตนเองออกมาใช้ได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยการลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ตลอดจน

ช่วยวางรากฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อรองรับนโยบายอื่นจากภาครัฐในอนาคตต่อไป

8. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

8.1 สรุป

รูปแบบของยุทธธรรมชุมชนถือเป็นกระบวนการยุทธธรรมทางเลือกที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อช่วยลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุทธธรรมของคนในสังคม โดยการเปิดโอกาสให้หน่วยงาน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประชาชน และชุมชนมีบทบาทและส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางหลักเกณฑ์ กลไกวิธีการและร่วมปฏิบัติงานในการป้องกันและควบคุมอาชญากรรม และสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินกระบวนการยุทธธรรมเพื่อมุ่งสู่ผลลัพธ์สุดท้ายร่วมกันคือ ความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สินของประชาชน แต่เนื่องจากยังไม่มีบทบัญญัติกฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจนในอำนาจการดำเนินการของศูนย์ยุทธธรรมชุมชนโดยเฉพาะอำนาจในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ความมีตัวตนและฐานะทางกฎหมายของศูนย์ยุทธธรรมชุมชน ตลอดจนผลการดำเนินงานของศูนย์ยุทธธรรมชุมชน มีเพียงร่างพระราชบัญญัติยุทธธรรมชุมชน พ.ศ. ... ที่อยู่ในขั้นพิจารณาและยังไม่มีกำหนดรายละเอียดในเรื่องดังกล่าวอย่างชัดเจน ประกอบกับปัญหาเชิงโครงสร้างการดำเนินการของศูนย์ยุทธธรรมชุมชนที่เกิดปัญหาการดำเนินการที่ทับซ้อน ส่งผลให้ศูนย์ยุทธธรรมชุมชนที่สร้างมาในระดับตำบลอย่างศูนย์ยุทธธรรมชุมชนตำบลแม่ณะไม่อาจดำเนินการขับเคลื่อนได้เต็มที่ในการกิจที่ได้รับมอบหมายโดยเฉพาะการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทที่เกิดภายในชุมชน

ชุมชนที่รวมตัวอาศัยในพื้นที่ตำบลแม่ณะ มีทั้งชุมชนกลุ่มคนเมืองและชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ทั้งชาติพันธุ์ม้ง และชาติพันธุ์ลาหู่ต่างมีกฎหมายจารีตประเพณีในการระงับข้อพิพาทของตนเอง ทำให้ระบบยุทธธรรมชุมชนในระดับตำบลดังกล่าวไม่สามารถเข้าถึงชุมชนได้ และชุมชนมิได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการของศูนย์ยุทธธรรมชุมชนเลย

จากปัญหาดังกล่าวจึงนำไปสู่การพัฒนาปรับปรุงรูปแบบยุทธธรรมชุมชนให้มีขนาดเล็กลงอยู่ในรูปแบบยุทธธรรมชุมชนภายในหมู่บ้าน เพื่อให้ชุมชนแต่ละชุมชนในระดับหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการยุทธธรรมและเปิดโอกาสให้แต่ละชุมชนสามารถนำกฎหมายจารีตประเพณีภายในของตนมาปรับใช้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการยุทธธรรมต่อไป

8.2 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะแนวทางอันจะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายที่แท้จริงได้นั้น ต้องมีการเร่งผลักดันให้ร่างพระราชบัญญัติยุติธรรมชุมชน พ.ศ. ... มีผลบังคับใช้โดยเร็ว เพื่อให้การดำเนินการของศูนย์ยุติธรรมชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยต้องมีความชัดเจนในประเด็นดังต่อไปนี้

1) การกำหนดประธานศูนย์ยุติธรรมชุมชน ควรกำหนดให้เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของนายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเนื่องจากเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด และเพื่อให้อำนาจแก่องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ไม่ควรกำหนดให้ปลัดอำเภอซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและเป็นข้าราชการประจำที่มีภารกิจหลักอยู่แล้วเป็นประธานเพราะจะเป็นการเพิ่มภาระในการดำเนินการมากกว่าเดิมและไม่สามารถดำเนินการขับเคลื่อนศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้อย่างเต็มที่

2) ขอบเขตรอบอำนาจของคณะกรรมการยุติธรรมชุมชนในการดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทภายในชุมชน ควรมีการระบุขอบเขตคดีข้อพิพาทที่คณะกรรมการมีอำนาจอย่างชัดเจน โดยเฉพาะคดีอาญาควรกำหนดให้ชัดเจนว่าความผิดอาญาฐานใดที่สามารถนำเข้าสู่กระบวนการระงับข้อพิพาทโดยยุติธรรมชุมชนได้ เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย หากไม่กำหนดให้ชัดเจนจะส่งผลต่อการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางหลักต่อไป

3) ผลทางกฎหมายในการระงับข้อพิพาทโดยศูนย์ยุติธรรมชุมชนทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา ซึ่งต้องถือเป็นเรื่องสำคัญเนื่องจากในการระงับข้อพิพาทเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนคือ เพื่อลดการนำคดีขึ้นสู่การพิจารณาในชั้นศาล โดยให้ชุมชนมีส่วนในการจัดการระงับข้อพิพาทร่วมกับภาครัฐ หากบทบัญญัติกฎหมายมิได้กำหนดผลแห่งการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทไว้ว่าสามารถนำไปบังคับกับคู่กรณีได้มากนักยเพียงใด หรือสามารถทำให้สิทธิในการฟ้องคดีอาญาระงับสิ้นไปหรือไม่ ย่อมส่งผลให้การดำเนินการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทโดยคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชนนั้นขาดความน่าเชื่อถือ และคนภายในชุมชนขาดความเชื่อมั่น จนไม่ต้องการนำข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมชุมชนได้

4) ควรต้องมีการบัญญัติรับรองรูปแบบในการดำเนินกระบวนการตามความหลากหลายของแต่ละชุมชน โดยให้อำนาจศูนย์ยุติธรรมชุมชนแต่ละแห่งสามารถยืดหยุ่นปรับรูปแบบการ

วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2564)

ดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน และถือเป็นรูปแบบที่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ

รายการอ้างอิง

- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, **การพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย ใน ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน**, บรรณาธิการโดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550).
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, **ยุติธรรมชุมชน : ทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมภาคประชาชน ใน ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน**, บรรณาธิการโดย กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2550).
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย สุทธิ สุขยิ่ง และมุฮัมหมัดรอฟอี มูซอ, **ยุติธรรมชุมชน : การเปิดพื้นที่ของชุมชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม**, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (กรุงเทพมหานคร, 2551).
- ณรงค์ ใจหาญ, **กระบวนการยุติธรรมทางเลือกและกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์**, วารสารวิชาการคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน 2554).
- ณัฐดนัย นาจันทร์, **ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดพหุนิยมทางกฎหมายกับทฤษฎีว่าด้วยรัฐและสัญญาประชาคม**, วารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2560).
- ทวีตรา เจริญ, **การเสริมสร้างแนวความคิดกระบวนการยุติธรรมชุมชนภายใต้บริบทของกฎหมายรัฐธรรมนูญ**, สถาบันพระปกเกล้า (กรุงเทพมหานคร: 2560).
- สมชาติ เอี่ยมอนุพงษ์, **ยุติธรรมชุมชนคืออะไร** [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://probation.go.th/contentdl.php?id=792>
- สัญญาพงศ์ ลิ้มประเสริฐ และคณะ, 2562, **ยุติธรรมชุมชน: กระบวนการยุติธรรมทางเลือกในสังคมไทย**, ในรายงานประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ประจำปี 2562.
- สุพิชฌาย์ ศิริวัฒนา สีตะสิทธิ์, **แนวทางที่เหมาะสมในการลงโทษและแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดซ้ำในกระบวนการยุติธรรมไทย**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก หลักสูตรนิติศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2558).

- สุรัชย์ (ฟูอาด) ไวยวรรณจิตร และคณะ, การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้, สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า (กรุงเทพมหานคร: 2559).

- อนุชาติ คงมาลัย, การไกล่เกลี่ยและประนอมข้อพิพาทคดีอาญาชั้นพนักงานอัยการ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.ago.go.th/articles_56/article_040156.pdf

- David R. Karp and Todd R. Clear, **Community Justice: A Conceptual Framework**, Criminal Justice, volume 2 (January 2000).